

KİTAP TANITIMI

Necmeddîn Ebû Hafs 'Ömer b. Muhammed b. Aluned b. (İsmail b. Muhammed b.) Lokman en-Neseîî, *Tilbetu't-Talebe fi'l-Istilahati'l-Fıkhıyye*, (nşr. Halid Abdurrahman el-Akk), Daru'n-Nefais, Beyrut 1416/1995.

İlk fıkh ıstılahları sözlükleri arasında yer alan *Tilbetu't-Talebe* adlı eserin müellifi Necmuddin Ebû Hafs en-Neseîî, nisbesinden de anlaşılacağı üzere Neseîîde 461/1068'de doğmuş, 537/1142'de Semerkand'da ölmüştür. Hayatı hakkında bildiklerimiz pek azdır. Kendi adıyla meşhur olan ve üzerine pek çok hâşıye ve şerh yazılan akâidi (*Akaidu'-Neseîî*) yanında, fıkh (*Manzûmetu'n-Neseîîyye fi Hilafıyyat, Kaydu'l-Evabid lima fihi min te'lifi's-Şevârid*), tefsir (*et-Teyisir fi't-Tefsîr, el-Ekmelu'l-Atvel*), kıraat (*Zelletu'l-Kari, Meharicu'l-Huruf*) ve tabakât (*el-Kand fi Ma'rifeti Semerkand*) gibi konularda da eserleri bulunmaktadır¹.

Neseîî'nin fıkh konusunda yazdığı diğer bir eseri olan *Tilbetu't-Talebe*'nin tam adı *Tilbetu't-Talebe fi'l-Istilahati'l-Fıkhıyye 'alâ Elîfâzi Kütübi'l-Hanefıyye*'dir. Bu ismi, *Hanefi kitaplarındaki ıstılahlar hakkında öğrencilerin istediği şey* şeklinde tercüme edebiliriz. *Tilbe* kelimesi isim olup, istenilen hak anlamına gelir. Araplar, *li indehu tilbetun* derler ki, bu benim onda hakkım var anlamını taşır. Eserin bazı nüshalarında bu kelime *Talbe* şeklinde geçmektedir². *Talbe* istenilen şey demektir³. Buna göre eserin isminin *Talbetu't-Talebe* olması daha uygun görünmektedir.

Neseîî, eserin mukaddimesinde kitabını niçin yazdığını şu şekilde açıklamıştır:

İlim ehlerinden bir grup, ilim ve edebiyat öğrenmekte henüz fazla ilerlememiş, mezhep imamlarımızın kitaplarında zıkr edilen Arapça lafızları ve nükteleri anlama mahareti kazanamamış gençlere zor gelen ifadeleri açıklamamı benden

¹ Brockelmann, *GAL*, I, Leiden 1943-49, s. 427-428.

² Brockelmann, *GAL*, I, 428.

³ Geniş bilgi için Mütercim Asım Efendi, *El-Okyanusü'l-Basit fi Tercümeti Kamüsü'l-Muhit*, İstanbul 1304, c. I, s. 358.

istedi. Onlara yardımcı olmak ve kendilerini üstatlara müracaat külfetinden kurtarmak için bu eseri yazdım. (s. 68)

Tilbetu't-Talebe konularının tertibi açısından Hanefi fıkıh kitaplarının genel üslûbuyla paralellik arz eder. Eser şu 57 bölümden oluşmaktadır: *Tahâre, Salât, Zekât, Savm, Menâsik, Nikâh, Radâ', Talâk, İtâk, Velâ, Eymân, Hudûd, Serika, Siyer, İstihsân, Taharri, Lakît, Lukata, İbâk, Mejkûd, Gasb, Vedî'a, Âriye, Şerike, Sayd, Zebâih, Edâhî, Vakf, Hibe, Bey', Sarf, Şuf'a, Kısme, İcârât, Edebü'l-Kâdî, Şehâdai, Rucu'ani's-Şehâdat, Da'va, İkrâr, Vekâle, Kefâle ve'l-Havâle, Sulh, Rehn, Mudârebe, Muzâra'a, Şirb, Eşribe, İkrâh, Hacr, Me'zûn, Diyât, Vesâya, Ferâiz, Hümsâ, Hiye, İstihlâf ve Tezkiye.*

Eserde yukarıda zikredilen bölüm başlıkları ve fıkıh kitaplarında bu başlıklar altında yer alan meselelerde geçen ıstılahlar, kelimeler ve terkipler incelenmiştir. Mesela, rehn bölümünde önce *rehn* kelimesinin anlamı üzerinde durulmuş, daha sonra bununla ilgili *Râhin, İrhan, Fekku'r-Rehn, İftikak, ed-Deynu'l-Hâl, el-Kıf, el-İbrik, eş-Şuyû' et-Târi, Ena's-Şey'u, el-Cüssetu, et-Tefavut* gibi Hanefi kitaplarında geçen çeşitli tabirler üzerinde durulmuştur. Bu ıstılahlar öncelikle dil açısından incelenmekte ve bazen de ıstılahın aslen Arapça mı yoksa diğer bir dilden mi Arapçaya girmiş olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Bu açıklamaları, söz konusu ıstılahların fıkıh literatüründeki anlamları takip eder. İstilahî anlam açıklanırken genellikle Kur'an-ı Kerim ve Hadis'ten deliller getirilir. Bu ıstılahların izahı için bazen şiiirlere de başvurulur. Bunlar, Câhilî (en-Nâbigatu'z-Zubyanî, 98, 170; el-A'şa, s. 124, 146; Züheyr, s. 162, 264, 299; Lebid b. Rebia el-Amr, s. 170; Tarafe, s. 269; İmru'l-Kays, s. 144), Muhadram (Hassan b. Sabit, s. 236; Kays b. Hutaym, s. 236; eş-Şemmâli, s. 147), Muhdes (el-Ferezdak [ölm. 110], s. 93, 124; el-Kutâmî [ölm. 130], s. 287; Ebu Nuvas [ölm. 198], s. 263) ve son klasik devirden el-Mütenebbi (ölm. 354, s. 125) gibi şairlerden yapılmış alıntılardır. Diğer taraftan eserde, *kâle's-şâ'iru* ifadesiyle belirtilen şairi bilinmeyen çok sayıda şiiir de görülmektedir (s. 106, 108, 131, 136, 218, 220 vd.). Bunların yanında sık sık Arapça'da kalıplaşmış sözlerden (akvalden) örnekler de verilir. Mesela, nikah kelimesinin açıklanmasında *enkahna'l-ferâ ve fesenerâ* "Yaban eşeğinin dişisiyle çiftleştirdik, ne olacağım göreceğiz" kavlinin kullanılması gibi (s. 124-125).

Nesefî, istilahlara açıklanmasında fıkıh kitapları yanında bazı dil ve edebiyatla ilgili eserlerden de istifade etmiştir. Bu kitaplardan bazılarını müellifleriyle beraber zikretmiştir. Nitekim, Sibeveyh'in hocası el-Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'i (s. 86), Ebu İbrahim İshak b. İbrahim el-Farabî'nin *Divânu'l-Edeb*'i (s. 298), İbn Faris el-Kazvini'nin *Mücmelü'l-Lüga*'sı (s. 75, 145), Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin, *Rakkiyat*'mı (s. 95, 145) müellifleri ile birlikte anar. Bunların yanında İbn Kuteybe (s. 94), Esmâ'î (s. 94, 170), İbnü'l-A'rabî (ölm. 231, s. 316, 243, 86), el-Halvanî (s. 85), Muhammed b. İbrahim el-Meydanî (s. 85), İbn Ziyad, (s. 92), İbn Meyyade (s. 119), İbnü's-Sikkit (s. 119, 120) gibi sadece isimleri zikredilen âlimler de vardır.

Bunların dışında *Tılbatu't-Talebe*'nin diğer bazı özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Eserde, bazı rivayet zincirleriyle karşılaşmaktadır. Nitekim, Nesefî kendi hocası olarak andığı İsmail b. Muhammed en-Nühî'den onun Abdülaziz b. Ahmed el-Halvani'den, onun da Ebu Hanife'den bir hadisi nakli eserde bulunmaktadır (s. 101). Bunun yanında Ebu Hanife'ye kadar ulaşmayan rivayet zincirleri de vardır. (s. 212-213).

2. Nesefî, eserinde sadece Arapça kaynaklardan istifade etmemiş, aynı zamanda Farsça bazı kaynaklardan da yararlanmış. Mesela, Nesefî'nin Maveraünnehir alimlerinden Abdulvahid'in Farsça *Kitabu'l-Menâsik* adlı eserinden de istifade ettiği görülmektedir (s. 122).

3. Nesefî, sadece istilahlara yer vermemiş bunların yanında Ebu'l-Yeser, Lakit b. Sabra gibi bazı sahabeler hakkında da tanıtıcı bilgiler zikretmiştir (s. 77). Bazen de bir konudan benzer özellikler taşıyan başka bir konuya geçmiş ve o konu hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mesela, annesine nispetle anılan Abdullah b. Buheyne'yi zikrettikten sonra annesine nispetle anılan diğer raviler hakkında bilgi kaydetmiştir (s. 84).

Nesefî'nin bu değerli eseri İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de 21 Şaban 1311 tarihinde 171 sayfa olarak basılmıştır. Tanıtımını yaptığımız neşri ise Halid Abdurrahman el-Akk tarafından 1995 tarihinde Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir. Bu neşir hakkındaki düşüncelerimizi şu şekilde ifade edebiliriz:

Halid Abdurrahman el-Akk, kitabın giriş (mukaddime) kısmında genel sözlüklerin ortaya çıkışı hakkında bilgiler vermiş ve daha sonra Hanefî, Maliki,

Şafii, Hanbeli fakih alimlerinin kendi mezheplerindeki kitaplarda geçen lafızlar için yazdığı sözlükleri sıralamıştır. Bunlara ek olarak günümüzde de bu konuda yazılmış bazı eserler hakkında bilgiler verir. (s. 10- 12). Naşir, kitabın başına *Kur'an-ı Kerim ve Arab Diline Etkisi, Hâdis-i Nebevi ve Arap Diline Etkisi, Sünnet-i Nebevi'nin Kelam, Fıkıh ve Dilde Delil Oluşu* adlarını taşıyan üç bölüm ve bunlara bağlı alt bölümler eklemiştir. 56 sayfa süren bu üç bölümde verilen bilgiler ne yazık ki Neseff'nin kitabıyla doğrudan ilişkili değildir. Naşir, her biri ayrı bir kitap mevzuu olabilecek bu konuları kitaba eklemek yerine, bu fasılların sonunda Hatimetu'l-Mukaddimat başlığı altında verdiği, 10 sayfa tutan, *Neseff'nin hayatı, Tilbetu't-Talebe'nin İlmi Değeri ve Yöntemi, Kitabın Yöntemi, Bu Kitapta Yaptığım İş* bölümleri üzerinde yoğunlaşırdı daha uygun olacaktı. Mesela bu bahislerde kitabın adı, müellife nisbetinin sıhhati, tahkikte esas alınan nüshalar, daha önceki baskıları gibi konular üzerinde durabilirdi. Diğer taraftan *Kitabın Yöntemi* (Menhecu'l-Kitab) adlı bölümde, kitabın yazılış yöntemi ana hatlarıyla anlatılmış fakat kitabın kaynakları hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. (s. 63-64)

Naşir, *Bu Kitapta Yaptığım İş (Amelî fi Haza'l-Kitab)* (s. 65- 66) adlı bölümde kitabın neşri için yaptığı faaliyetleri açıklamıştır. Bu faaliyetleri şu şekilde özetleyebiliriz: 1. Ayet ve hadislerin tahriri, 2. Eserin başına bazı bölümlerin eklenmesi, 3. Eserin gerekli yerlerinin harekelenmesi, 4. Kitaptaki konu başlıklarının açıklanması, 5. Neseff'nin bazı kelimelere verdiği anlamların diğer sözlüklerle mukayesesi, 6. Fıkhi istilahlara bazı ekler yapılması, 7. İç fasılların başlangıçlarının belirlenmesi, 8. Metinde geçen bütün şahısların hayat hikayelerinin eklenmesi, 9. Kitabın analitik indekslerinin yapımı.

Naşir'in özellikle ayet ve hadislerin tahriri, metinde geçen istilahların diğer sözlüklerle mukayesesi, iç fasılların belirlenmesi için yaptığı çalışmalar, neşrin değerini arttırmaktadır. Fakat, naşirin bazı noktalarda bu kitaptan istifade etmek isteyenlerin beklentilerini tam anlamıyla karşıladığı söylenemez. Mesela naşir, Neseff'nin, görüşlerinden yararlandığı el-Halil b. Ahmed, İbn Faris gibi alimlerin kitaplarından ilgili yerleri bulma yoluna gitmemiş, sadece hayat hikayelerini vermekle yetinmiştir. Diğer taraftan metinde geçen *kâle'ş-şeyhu'l-imam necmu'l-e'imme* (s. 176), *kâle sâhibu'l-kitâb* (s. 188) gibi ifadelerin kime ait olduğu konusunda hiçbir bilgi vermemiştir. Ayrıca, naşirin sık sık hareke

hataları yaptığı görülmektedir. (Mesela, *fi's-sadakati* yerine *fi's-sadakati* s. 92; *yehdüsi* yerine *yehdüsi*, s. 135 olmalıydı).

Naşir, kitabın sonuna metinde geçen ayetlerin (s.357), hadislerin (s. 363), şiirlerin (s. 373), şahıs isimlerinin (s. 375), yer isimlerinin (s. 381), kitapların (s. 383), ıstılahların (s. 385) indeksleriyle kelime indeksi (s. 387) eklemiştir. Bu indeksler okuyucunun kitaptan yararlanmasını kolaylaştırmaktadır. Fakat, kitap indeksindeki eserlerin mukaddime ve dipnotlardakilerden oluştuğu, buna karşın asıl metinde geçen bazı kitaplara yer verilmediği görülmektedir. (Mesela, el-Halil b. Ahmed b. Amr, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 172; 86) Bu durumun okuyucunun zihninde indekslerin güvenilirliği hakkında soru işaretleri oluşturacağı ortadadır.

Eserin zikredilen eksikliklerinin yanında oldukça yararlı bir çalışma olduğu, sözü edilen eksikliklerin ileride yapılacak yeni neşirlerle giderileceğini temenni ediyoruz.

Araş. Gör. Ahmet Hamdi FURAT